

DAERE NOCHTAN DEN GHETRAUDEN MAN NIET EMMER STONDE TE SCHEEDENE Litigieuze boedelverdelingen voor de schepenen van de Keure van Gent 1439-1450

Monique Vleeschouwers-Van Melkebeek
(Vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis Universiteit Gent)

Huwelijksgoederenrecht en erfrecht

Ongeacht of er al dan niet kinderen zijn, gelden in het laatmiddeleeuwse Gent volgende regels van huwelijksgoederenrecht en erfrecht¹. Het huwelijksgoederenrecht voorziet een beperkte gemeenschap van roerende goederen (*cateilen*) en van tijdens het huwelijk verworven onroerende goederen (*conquesten*²). Deze goederen zijn, bij het overlijden van een huwelijkspartner, deelbaar. Eén helft van die deelbare goederen gaat in volle eigendom naar de erfgenamen, de andere helft in volle eigendom naar de langstlevende huwelijkspartner.

Los van die beperkte gemeenschap van katelen en conquesten, kan de echtgenoot en/of de echtgenote op de dag van het huwelijk ‘propres’ of patrimoniale goederen inbrengen ‘van ziner’ of ‘harer zide commende’. Patrimoniaal goed is ook het onroerend goed, verworven door de echtgenoot of echtgenote via erfenis tijdens het huwelijk (*goed dat verstorven is*). Bij het overlijden van een huwelijkspartner, bewaart de langstlevende de volle eigendom van de eigen patrimoniale goederen (‘propres’ en eventueel ‘goed bi versterften’), en krijgt het vruchtgebruik van de helft van de patrimoniale goederen van de overledene.

¹ Ph. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, nrs. 486, 526, 527, 530, 533. – Ph. GODDING, *Le droit au service du patrimoine familial: les Pays-Bas méridionaux (12e-18e siècles)*, in: L. BONFIELD (ed.), *Marriage, Property, and Succession*, Berlijn, 1992 [H. COING en K.W. NÖRR (eds.), *Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History*, 10], p. 15-35, in het bijzonder p. 24. – Ph. GODDING, *La famille dans le droit urbain de l'Europe du Nord-Ouest au bas moyen-âge*, in: M. CARLIER en T. SOENS (eds.), *The Household in Late Medieval Cities. Italy and Northwestern Europe Compared*, Leuven-Apeldoorn, 2001, p. 25-36, in het bijzonder p. 28-33. – E.M. MEIJERS, *Het Ligurische Erfrecht in de Nederlanden*. Deel III. *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, 1936, p. 32-49: *Het huwelijksgoederenrecht*; p. 50-74: *Het erfrecht bij versterf*, p. 75-88: *Het erfhuysrecht*.

² GODDING, *Le droit privé*, nr. 202.

MONIQUE VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK

Vraag is nu hoe de boedelverdeling verloopt, wanneer niet de dood de huwelijkspartners scheidt, maar wel een scheiding van tafel en bed het huwelijk opschort. Een voor de hand liggende bron van informatie, namelijk de wetteksten, is hieromtrent zeer zwijgzaam. Noch de Gentse ontwerpcostumen ('Cahier primitif')³ van 1546, noch de gehomologeerde costumen van Gent⁴ uit 1563 schenken expliciet aandacht aan de gevolgen van een scheiding van tafel en bed. Het stilzwijgen van de normatieve bronnen heeft de wetenschappelijke kennis van boedelverdelingen bij scheiding van tafel en bed sterk gehinderd. Zeker op dit braakliggend terrein blijkt overduidelijk dat de studie van de praktijkteksten⁵ noodzakelijk is om inzicht te verwerven.

Voor de boedelverdeling zijn binnen het Kwartier van Gent⁶ de schepenen van de Keure van Gent bevoegd. De schepenen van Gent eerbiedigen in het midden van de 15de eeuw nauwgezet de jurisdictie van de kerkelijke rechtbanken op het terrein van de scheiding van tafel en bed. Echtparen die een boedelverdeling wensen, zonder reeds gescheiden te zijn van tafel en bed, worden door de schepenen onmiddellijk doorverwezen naar de officialiteit. De officialiteit (bisschoppelijke rechtbank) van Doornik is bevoegd voor het gebied op de linkeroever van de Schelde (behalve, voor de Vier Ambachten, waar de officialiteit van Utrecht (bisdom Utrecht) bevoegd is, concreet de provisor van de Vier Ambachten). Voor het gebied op de rechteroever van de Schelde is de officialiteit van Kamerijk (vanaf 1448 samen met deze van Brussel) bevoegd.

³ A.E. GHELDOLF, *Coutumes des pays et comté de Flandre*, I. *Coutume de la ville de Gand*, Brussel, 1868, p. 208-382.

⁴ GHELDOLF, *o.c.*, p. 2-166.

⁵ Voor recent onderzoek naar het huwelijksvermogen aan de hand van praktijkteksten, zie: R. JACOB, *Les époux, le seigneur et la cité. Coutume et pratiques matrimoniales des bourgeois et paysans de France du Nord au moyen âge*, Brussel, 1990 [Publications des Facultés Universitaires Saint-Louis, 50]; M.C. HOWELL, *The Marriage Exchange. Property, Social Place, and Gender in Cities of the Low Countries, 1300-1550*, Chicago en Londen, 1998.

⁶ Voor een omschrijving van het Kwartier van Gent, zie: J. DECAVELE, 'De Gentse poorterij en buitenpoorterij', in: *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber Amicorum Jan Buntinx (Symbolae Facultatis Litterarum et Philosophiae Lovaniensis. Series A/vol. 10)*, Leuven, 1981, pp. 63-83, vooral pp. 71-72: kasselrij van de Oudburg, kasselrij Aalst, Land van Waas, Vier Ambachten, kasselrij Kortrijk, kasselrij Oudenaarde, Land van Dendermonde en Land van Bornem.

⁷ C. VLEESCHOUWERS en M. VAN MELKEBEEK (eds.), *Registres de sentences de l'officialité de Cambrai (1438-1453)*, Brussel, 1998.

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

Scheidingen van tafel en bed

Voor de jaren 1438 tot 1453 vermelden de vonnisboeken van de officialiteit van Kamerijk⁷ (bisdom Kamerijk) 124 scheidingen van tafel en bed, terwijl, voor de jaren 1448 tot 1459, het vonnisboek van de officialiteit van Brussel⁸ (bisdom Kamerijk) 80 scheidingen vermeldt. Voor de jaren 1446-1481 vermelden de rekeningen van de zegelaar van de officialiteit van Doornik⁹ (bisdom Doornik) 96 scheidingen van tafel en bed¹⁰. Voor de twee bisdommen Kamerijk en Doornik samen, zijn dus 300 scheidingen van tafel en bed betuigd voor de periode 1438-1481.

In het klassieke canonieke recht kan een scheiding van tafel en bed worden toegestaan door een kerkelijke rechtbank voor overspel en ketterij. Een derde grond, deze van wreedheid, wordt toegevoegd vanuit de rechtspraak, niet vanuit de kerkelijke wetgeving. In de Zuidelijke Nederlanden komt daar nog, als een extrapolatie van de grond van wreedheid, de grond van onverenigbaarheid van karakter (*incompatibilitas morum*) bij. Scheidingen van tafel en bed moeten strikt onderscheiden worden van nietigverklaringen van huwelijken (annuleringen). Na een vonnis van scheiding van tafel en bed (*separatio* of *divortium a mensa et thoro*) blijft het huwelijk bestaan. Het is de echtelieden verboden opnieuw te huwen, en de huwelijksplichten (samenslaap en wederzijdse zorg) worden tijdelijk opgeheven. Ook wordt het huwelijksvermogen ontbonden in een boedelverdeling¹¹. Bij nietigverklaringen (*divortium perpetuum*) wordt het huwelijk ontbonden en verklaard nooit te hebben bestaan¹². De canonieke gronden voor nietigverklaring zijn het reeds gebonden zijn door een huwelijksband, incest¹³ (bloed- en/of aanverwantschap), vrees, misdaad, impotentie, gelofte, te jeugdige leeftijd, onbekwaamheid om in te stemmen, onvervulde voorwaarde.

⁸ C. VLEESCHOUWERS en M. VAN MELKEBEEK (eds.), *Liber Sentenciarum van de officialiteit van Brussel, 1448-1459*, Brussel, 1982-1983.

⁹ M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK (ed.), *Compotus sigilliferi curie Tornacensis. Rekeningen van de officialiteit van Doornik (1429-1481)*, Brussel, 1995.

¹⁰ M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, *Marital breakdown before the consistory courts of Brussels, Cambrai and Tournai: judicial separation a mensa et thoro*, in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 72 (2004), pp. 81-89, vooral pp. 81-83.

¹¹ M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, *Aspects du lien matrimonial dans le Liber sentenciarum de Bruxelles (1448-1459)*, in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 53 (1985), pp. 43-97, vooral pp. 67-74; EADEM, *Marital breakdown*, p. 88.

¹² VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, *Marital breakdown*, pp. 75-92.

¹³ M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, "Incestuous Marriages: Formal Rules and Social Practice in the Southern Burgundian Netherlands", in: I. DAVIS, M. MÜLLER, & S. REES JONES (eds.), *Love, Marriage, and Family Ties in the Later Middle Ages*, Turnhout, 2003, pp. 77-95.

70 boedelverdelingen na scheiding van tafel en bed

Gezien het hoge aantal (300) scheidingen van tafel en bed, uitgesproken door genoemde officialiteiten in de Zuidelijke Nederlanden in het midden van de 15de eeuw, en gezien die scheiding van tafel en bed mogelijkerwijze een daaropvolgende boedelverdeling tussen de echtelieden voorziet, gingen wij op zoek binnen welomlijnde krijtlijnen naar boedelverdelingen in de registers van de schepenen van de Keure¹⁴ van Gent, voor de jaren 1439 tot 1450. Onder het proviso dat niet alle van tafel en bed gescheiden echtparen de staat van goed van hun huwelijksvermogen opstellen, om vervolgens de boedelverdeling, opgesteld aan de hand van die staat, door de schepenen van de Keure te laten registreren, komen wij, als vrucht van een onontbeerlijk maar arbeidsintensief praktijkonderzoek, tot een totaal van 70 effectieve boedelverdelingen, die binnen de schepenjaren van 1439 tot 1450 ongelijkmatig als volgt gedistribueerd zijn:

15.08.1439-14.08.1440:	7
15.08.1440-14.08.1441:	5
15.08.1441-14.08.1442:	5
15.08.1442-14.08.1443:	5
15.08.1443-14.08.1444:	4
15.08.1444-14.08.1445:	9
15.08.1445-14.08.1446:	6
15.08.1446-14.08.1447:	7
15.08.1447-14.08.1448:	10
15.08.1448-14.08.1449:	10
15.08.1449-09.03.1450:	2

Op het kortere schepenjaar van 1449-1450 na, situeert de jaarlijkse frequentie van boedelverdelingen na scheiding van tafel en bed zich tussen 4 en 10. Het aantal van 70 dossiers illustreert de graad waarin, in de zuidelijke Bourgondische Nederlanden, verzoeken om scheidingen van tafel en bed en de daarop volgende boedelverdeling gepercipieerd worden als laagdrempelig.

¹⁴ In de 14de eeuw registreren ook de schepenen van Gedele van Gent boedelverdelingen, weliswaar vooral vanuit de bekommernis om de 'houdenisse' van de kinderen van het gescheiden echtpaar te regelen. Zie hierover D. NICHOLAS, *The Domestic Life of a Medieval City: Women, Children, and the Family in Fourteenth-Century Ghent*, Nebraska, 1985, pp. 33-52, *Chapter Two: What Man Puts Asunder: Domestic Violence and Marital Separation* (met een tabel van de frequentie van deze boedelverdelingen op p. 35, voor de jaren 1349-1390). – De tussenkomst van de schepenen van Gedele bij boedelverdelingen blijkt midden 15de eeuw volledig te zijn overgegaan naar de schepenen van de Keure.

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

Van de 70 dossiers van boedelverdelingen¹⁵ zijn er 65 die geregeld worden via vrijwillige rechtspraak, uitgeoefend door de schepenen van de Keure. In die 65 dossiers volstaat de rol van de schepenen ermee de door het echtpaar afgesproken boedelverdeling te ratificeren en te registreren. Een kleine minderheid van 4 echtparen, vervat in 5 dossiers¹⁶, slaagt er niet in om de boedelverdeling in der minne te regelen. In die 5 dossiers wordt de boedelverdeling litigieus beslecht via een vonnis van de schepenen van de Keure in het kader van hun gedingbeslissende of contentieuze rechtspraak¹⁷.

Van de 70 boedelverdelingen wordt bijna 93% (65 dossiers) afgehandeld via vrijwillige rechtspraak, slechts 7% (5 dossiers) via contentieuze rechtspraak. De wil binnen de laatmiddeleeuwse Gentse samenleving om van de boedelverdeling geen litigieus geschil te maken is prominent aanwezig, en wordt in het formulier van de schepenenakten treffend verwoord door het 'eendrachtelic commen ende vriendelic vereffenen'. Hierbij verkiezen de schepenen van de Keure van Gent op de achtergrond te blijven, en zo mogelijk hun rol te beperken tot het ratificeren en registreren van de in der minne door het echtpaar afgesproken boedelverdeling. In de 16 dossiers waarin de betrokkenen zelf er niet in slagen in der minne de boedel te verdelen worden 'tussensprekers' uit de families van de betrokkenen aangesteld om alsnog de boedelverdeling minnelijk te vereffenen. Het antwoord op de vraag waarom zulke inspanningen worden gedaan om potentiële conflicten gelieerd aan een litigieuze boedelverdeling te vermijden, moet ongetwijfeld gezocht worden in de verwantschapsnetwerken, waarbij de leden van de stadsmagistraat en van de betrokken families behoorden tot een zelfde sociaal-politieke elite. Conflictbeheersing wordt niet enkel gezien als de verantwoordelijkheid van de stedelijke magistraat, maar wordt eveneens door de families als gunstig ervaren voor het behartigen van de gedeelde sociaal-politieke belangen. In de bestudeerde

¹⁵ Voor de studie en de uitgave van deze 70 boedelverdelingen, zie: M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, 'Eendrachtelic commen ende vriendelic vereffent: *Boedelverdelingen voor de schepenen van de Keure van Gent tussen echtparen gescheiden van tafel en bed 1439-1450*', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België XLVII* (2006) (ter perse).

¹⁶ In feite gaat het om slechts 4 echtparen, daar Gerard vander Loo in april 1445 (EADÉM, 'Eendrachtelic commen: *Boedelverdelingen*', nr. 35) de vroeger, in november 1441, hem door schepenen opgelegde boedelverdeling met jonkvrouw Lijsbette sHertoghen (*E.I.*, nr. 16) aanvecht, en laat wijzigen.

¹⁷ De vier echtparen die hun boedelverdeling bekomen via contentieuze rechtspraak zijn: Pieter de Wilde alias de Riemmakere vs. Mergriete sClercx (*E.I.*, nr. 1, 27 augustus 1439), Gerard vander Loo vs. jonkvrouw Lijsbette sHertoghen (*E.I.*, nr. 16 (18 november 1441) en nr. 35 (26 april 1445)), Willem Mosscherouen vs. jonkvrouw Margriete Storms (*E.I.*, nr. 33, 5 maart 1445), alsook Victor Jours vs. jonkvrouw Marie Bies (*E.I.*, nr. 52, 5 november 1447).

MONIQUE VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK

periode behoren 24 echtgenoten of echtgenotes¹⁸ (betrokken bij een van de 65 minnelijke boedelverdelingen) tot de naaste of ruimere familie van de Gentse schepenen van de Keure of van Gedele. Naast deze gemakkelijk identificeerbare familiebanden met de Gentse politieke elite, zijn er ongetwijfeld nog meerdere door huwelijk vermaagschapte families, die erop toezien dat een boedelverdeling zoveel mogelijk buiten het litigieuze wordt gehouden en niet kan ontaarden tot een splijtzwam tussen families onderling.

De grote verscheidenheid aan schemata voor boedelverdeling bij de 65 minnelijke boedelverdelingen wordt door de successieve schepenbanken zonder enig bezwaar geregistreerd. Constanten, door iedereen geëerbiedigd, zijn echter dat de patrimoniale goederen of de eigen onroerende goederen 'van ziner zyde' of 'van haerer zyde commende', ingebracht op de dag van het huwelijk, niet deelbaar zijn, en door de respectieve gescheiden partners integraal gerecupereerd worden. Daarentegen is de beperkte gemeenschap van katelen (roerende goederen) en (eventueel) conquesten deelbaar, en wordt dan ook verdeeld onder het echtpaar, samen met de schulden van baten en kommer. De term 'minnelijke boedelverdeling' wijst ogenschijnlijk op een vlot verloop van deze operatie, maar dat in 16 gevallen uit die 65 beroep gedaan wordt op bemiddelaars, 'tusschensprekers' of 'vriendelijke heffeneeren' wijst erop dat het 'minnelijk' karakter zeker niet moet begrepen worden als is er geen strijd, geen probleem tussen de partners, en tussen hun respectieve families.

In alle scheidingen van tafel en bed moeten beide partners een verwerkingsproces doormaken. Aangezien in het midden van de 15de eeuw de vraag om de uitspraak van de scheiding overwegend uitgaat van de vrouw¹⁹, is het in evenredige mate de man die de scheiding 'ondergaat'. Vermits als onmiddellijk gevolg van de scheiding van tafel en bed de echtgenote 'haer selles wif' wordt, m.a.w. handelingsbevoegd om autonoom bij het beheer van haar goederen op te treden, en hierbij niet meer onder de voogdij²⁰ van haar echtgenoot staat, is het verwerkingsproces van de scheiding voor vele mannen dubbel zwaar. Het lijdt dan ook geen twijfel dat voorafgaand aan de 65 zogeheten minnelijke boedelverdelingen stevige discussies hebben plaatsgevonden.

¹⁸ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, 'Eendrachtelic commen: *Boedelverdelingen*', aldaar noot 94.

¹⁹ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, *Marital breakdown*, p. 87-88: in de officialiteiten van Kamerijk en Brussel leidt de vrouw bijna 74% van de civiele procedures van scheiding in, en daar bovenop voegt zij zich nog eens als burgerlijke partij bij bijna 44% van de strafvervolgingen door de promotor. Voor de officialiteit van Doornik vraagt in bijna 70% van de gevallen de vrouw de scheiding aan.

²⁰ GODDING, *Le droit privé*, nrs 64-65, 125, 510-511; J. GILISSEN, *Le statut de la femme dans l'ancien droit belge*, in: Recueils de la Société Jean Bodin, XII, *La femme*, 2, Brussel, 1962, p. 255-321, in het bijzonder p. 289, 295, 298-299.

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

Binnen het totaal van 70 boedelverdelingen, zijn de 5 gevallen waar de boedelverdeling contentieus moet worden opgelost eerder het topje van de ijsberg, dan een volkomen aparte categorie van boedelverdelingen. Wel onderscheiden de minnelijke boedelverdelingen zich hierin van de contentieuze dat in de minnelijke het discours haast routineus overkomt: de plooiën zijn glad gestreken, terwijl in de 5 contentieuze boedelverdelingen de echtelieden argumenten naar voren brengen, en hun aanspraken op een specifieke sleutel van boedelverdeling trachten te onderbouwen.

Een schepenbank met een visie 1444-1445

Merkwaardig aan het optreden van de schepenbank van 1444-1445 is, dat deze schepenen in twee dossiers, namelijk van Willem Mosscheroen vs. jonkvrouw Margriete Storms²¹ en van Gerard vander Loe vs. jonkvrouw Lijsbette sHertoghen²², meer dan welwillend de argumenten aanhoren en rapporteren van de mannelijke partijen. De argumentatie van beide mannen loopt opvallend parallel.

Scheiding van tafel en bed?

Vooreerst stellen Willem Mosscheroen en Gerard vander Loe dat de boedelverdeling met hun respectieve echtgenotes niet hoeft tot stand te komen. De juridische realiteit van de door de kerkelijke rechtbank uitgesproken scheiding van tafel en bed is blijkbaar tot geen van beiden doorgedrongen. Beiden zoeken bij de schepenen twijfel te zaaien over hun scheiding als voltooidere rechts-handeling en derhalve over de noodzaak van een daaropvolgende boedelverdeling. Beiden weten maar al te goed dat een kerkelijke scheiding van tafel en bed een *conditio sine qua non* is alvorens een boedelverdeling kan plaatsvinden in de schepenbank van de Keure: ‘ghescheeden zijn ten spirituelen hove alsoe’t behoort zonder ‘t welke temporele ghescheet niet sculdich es te

²¹ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, ‘Eendrachtelic commen: *Boedelverdelingen*’, nr. 33, 5 maart 1445.

²² *E.I.*, nr. 35, 26 april 1445 (vander Loe vs. sHertoghen). – De litigieuze boedelverdeling van 26 april 1445 casseert de eerdere litigieuze boedelverdeling van 18 november 1441 (*E.I.*, nr. 16).

MONIQUE VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK

geschiene'²³.

Wat hapert er volgens Mosscheroen en Vander Loe aan hun scheiding van tafel en bed? Mosscheroen roept in dat zijn instemming met de scheiding hem in de officialiteit (vermoedelijk van Doornik) bijna ontworpen is: 'eene haestighen worde, scerper ghenomen bij den vors. zinen wive ende eenighe haere vriende dan hij meende'²⁴. Mosscheroen suggereert hier in de schepenbank van Gent dat een scheiding uitgesproken in de kerkelijke rechtbank op basis van een haastig woord van instemming toch geen volwaardige scheiding van tafel en bed kan uitmaken waarop een boedelverdeling moet volgen. Hier had de schepenbank van 1444-1445 Mosscheroen onmiddellijk de mond moeten snoeren en hem terug verwijzen naar de officialiteit. Mogelijke inhoudelijke of vormelijke gebreken bij een vonnis van scheiding van tafel en bed horen inderdaad aangekaart te worden bij een kerkelijke rechtbank, die hier-

²³ Aldus verwoorden de schepenen van de Keure van Gent het zelf op 25 februari 1441, wanneer het echtpaar Vander Loe-sHertoghen, zich aanbodt met een ontwerp van boedelverdeling maar zonder de 'sententie diffinitive van den spirituelen ghescheede' of het eindvonnis van de officiaal van Doornik inzake hun scheiding van tafel en bed. Toen reeds was Vander Loe verantwoordelijk voor vertragsmanoeuvres bij de officialiteit van Doornik, wat hem een excommunicatie opleverde waarvoor de schepenbank weigert hem de beschutting als poorter van Gent te verlenen. De schepenbank van 1440-1441 verplicht Gerard vander Loe om binnen de 8 dagen zijn echtgenote Lijsbette sHertoghen een provisie te geven van 2 lb. groten, wat haar in staat moet stellen om de scheidingsprocedure te Doornik in te leiden: 'Scepenen van der Keure in Ghend, oversien hebbende de goeddinckene van der manieren, ghecoren bij Gheeraerde vander Loe ende joncfrouwe Lijsbetten sHertoghen, zijnen wettelicken wive, up de verdeelinghe van haren tijdelicken, ende beseffende bij den zelve goeddinckene dat de vors. Gheeraert ende joncfrouw Lisbette, zijn wijf, al noch ter tijt niet ghescheeden zijn ten spirituelen hove alsoe't behoort, zonder 't welke temporele ghescheet niet sculdich es te gheschiene, ende dat 't delay van den spirituelen ghescheede toecommen es bij den toedoene van den vors. Gheeraert, termineerden ende wijsden dat Gillis d'Oude, als bortghe voor den vors. Gheeraert vander Loe, in vormen van provision gheven ende overlegghen sal der vors. joncfrouw Lisbetten 2 lb. gr. binnen 8 daghen eerstcommende, omme haer daarmede te volghene in 't vors. gheestelic hof omme de sententie diffinitive van den vors. spirituelen ghescheede, seyden voort dat de vors. Gheeraert der vorn. joncfrouw Lisbetten ghereetschepe doen soude van den spirituelen ghescheede, den selven ontseghende als nu 't bescud van der excommunicatie daer hij bij zijnder desobedientien inne gheschepen waert te commene. Actum XXV Februarii anno XL' (25 februari 1441 n.s.) (Gent, Stadsarchief, 301/36 (1), 1440-1441, f° 76 r°).

²⁴ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, 'Eendrachtelic comen: Boedelverdelingen', nr. 33, 5 maart 1445 (Mosscheroen vs. Storms): 'al waes 't zo dat hij consent ghedreghen hadde in 't ghescheet overleeden ten voornoemden gheesteliken hove, niet min dit gheschiede met eene haestighen worde, scerper ghenomen bij den vors. zinen wive ende eenighe haere vriende dan hij meende'.

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

toe een uitgewerkte appèlprocedure kent (aartsbisschoppelijke officialiteit, en in laatste instantie Rome). Deze appèlprocedure binnen het aartsbisdom Reims²⁵ (waarvan de bisdommen Doornik en Kamerijk afhangen) voorziet dat de partij die appèl wil aantekenen tegen een vonnis van de officiaal, hiervoor 10 dagen de tijd heeft. Het is aan de officiaal om het appèl toe te staan of te weigeren (de 'apostoli'). Indien het appèl wordt toegestaan, heeft de appellerende partij nog 6 weken de tijd om haar zaak aanhangig te maken bij de aartsbisschoppelijke officialiteit van Reims. Als de appellerende partij die termijn laat verstrijken, en geen overmacht kan inroepen, verliest zij haar rechten op appèl.

Als in de lente van 1445 Lijsbette sHertoghen de schepenen van de Keure verzoekt haar echtgenoot Gerard vander Loe te dwingen²⁶ de boedelverdeling van 18 november 1441 (uitgesproken door de schepenbank van 1441-1442, na de scheiding van tafel en bed voor de officialiteit van Doornik op 20 oktober 1441) eindelijk na te leven, is het antwoord van Vander Loe dat hij hiertoe niet gehouden is: 'waere up de voors. Gheeraerd dede verandworden dat bij rechte 't voors. weerlike ghescheet niet sculdich en ware stede te haudene'. Hij voegt er onmiddellijk aan toe dat zijn weigering geenszins afbreuk doet aan zijn respect voor de rechterlijke waardigheid van de schepenbank die op 18 november 1441 de boedelverdeling uitsprak: 'behouden de weerdichede vande jughe'. Vander Loe meent een juridisch argument te hebben waarom de boedelverdeling van 18 november 1441 dode letter hoort te zijn. De schepenbank van 1441-1442 zou misleid zijn geweest door het 'inportunen vervolghen' van Lijsbette sHertoghen die zou verzwegen hebben dat haar echtgenoot Vander Loe appèl tegen de scheiding van tafel en bed (Doornik, 20 oktober 1441) had aangetekend bij de aartsbisschoppelijke officialiteit van Reims. En,

²⁵ Cfr. *passim* de vonnisboeken van de officialiteit van Kamerijk en Brussel, midden 15de eeuw (zie voor referentie uitgave *supra* noten 7 en 8).

²⁶ EADEM, 'Eendrachtelic commen: *Boedelverdelingen*', nr. 35, 26 april 1445 (Vander Loe vs. sHertoghen): 'Alse vander handelinghe ende ghedinghe gheweest tusschen joncfrauwe Lijsbette sHertoghen, wettelic wijf van Gheeraerde vander Loe filius Matthijs, an d'een zijde ende den zelven Gheeraerd an d'andere, sprutende ende toecommende ute dien dat de voors. joncfrauwe versochte ende bergherde den voors. Gheeraerd bedwonghen te hebbene te houden, houdene ende te vulcommene alzulc ghescheet als tusschen hemlieden voortijts gheordineert ende ghewijst heeft ghesin bij scepenen den voorsaten int scependom her Gheeraerts van Ghistele, her Jans van Sycleer etca. ter causen van haren temporelen ende tijdelijken goedinghen in leene, erve, catheilen ende andersins bijden welken zij beede ende huere kint voorzien waren omme van doe voert an hemlieden ende elker ghegouverneert te werdene [18 november 1441] naer 't gheestelike ghescheet daere te vore overleden ende ghepasseert in 't ghestelike hof van Dornicke [20 oktober 1441], also de wettelike copie ende 't wijsdom daere up ghemecht in 't voors. scependom bet ende te vullen in hilt ende verclaersde'.

MONIQUE VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK

aldus Vander Loe, zolang hun scheiding van tafel en bed in appèl behandeld wordt, kan geen boedelverdeling volgen²⁷. Lijsbette repliceert dat de Doornikse scheiding van tafel en bed ook in appèl is bevestigd door Reims, zodat alle wettelijke voorwaarden vervuld zijn om in november 1441 de boedelverdeling te laten uitspreken door de schepenen van de Keure. De draagwijdte van de repliek van Lijsbette is, dat haar niet verweten kan worden de schepenbank van 1441-1442 niet te hebben ingelicht over een hangend appèl naar Reims. Op 18 november 1441 was de appelprocedure te Reims reeds achter de rug, en was het vonnis van Reims bekend: het hof had beslist dat Vander Loe's appèl een 'qualic appel' was, en dat het vonnis in eerste instantie (officialiteit van Doornik, 20 oktober 1441) kracht van gewijsde had²⁸. Vander Loe dupliceert dat hij door het hof van Reims 'contumax' verklaard geweest is, maar dat dit verstek ontstond uit overmacht: de stad Reims, waar de aartsbisschoppelijke officialiteit gevestigd is, was niet bereikbaar wegens krijgsmanoeuvres. Vander Loe beperkt zich tot de vaststelling²⁹ dat 'elc jughe wel sculdich ware daere [= maatregelen tegen overmacht] inne te vorziene'. Dat hij in de eerste plaats zelf de nodige stappen had moeten zetten om die overmacht in te roepen als wettig excuus voor het niet tijdig indienen van het appèldossier (weliswaar met het risico van een vonnis van 'qualic appel'), komt niet bij hem op. Dit inzicht zou ook haaks staan op zijn ontkenning van de scheiding van tafel en bed als juridisch feit, en dit nu reeds gedurende 4 jaren en 5 maand (18 november 1441-26 april 1445). Bijna 4^{1/2} jaar heeft hij zichzelf voorgehouden de rechtmatige beheerder te zijn van het huwelijksvermogen van het echtpaar Vander Loe-sHertoghen, wat de boedelverdeling van 18 november 1441 daar ook moge over beslist hebben.

²⁷ *E.I.*: 'ghemerct dat 't ghuend dat daere af gheschiede meer ghedaen was bij inportunen vervolghen vander voors. joncfrauwe Lijsbetten dan andersins, dewelke versweghen hadde 't appel, ghedaen ende ghereleveert bij den voors. Gheeraerd haren man van de voors. ghesteliken ghescheede van Dornicke ten gheesteliken hove van Riemmen, want bij viertute van den selven appele zo en conste 't voors. weerlic ghescheet gheenen voortganc hebben'.

²⁸ *E.I.*: 'daere toe de voors. joncfrauwe dede repliquieren ten occoysoene van den voors. appele dat soe naer de hant so verre hadde doen vervolghen in 't voors. gheestelic hof van Riemen als dat bij den selven hove ghewijst hadde ghesijn qualic gheappelert ende wel ghewijst, ende bij dien was 't voors. ghestelic ghescheet [20 oktober 1441, officialiteit van Doornik] ghewijst van weerden, dus hoopte ende commende dat voors. weerlic ghescheet, gheordineert ende ghewijst naer 't voorn. ghescheet van Dornicke bij den voorn. voorsaten [18 november 1441, schepenen van de Keure heer Geraard van Gistel, heer Jan van Sycleer e.a.], ghestandich bliven zoude in bewarnessen van hem beeden ende van hueren voorn. kinde'.

²⁹ *E.I.*: 'Up twelke de voorn. Gheeraerd vander Loe dede dupliquieren dat, al mochte so wesen dat hij verescele hadde ghesijn van zijnen appele in 't voors. gheestelicke hof van Riemen, nietemin dat gheschiede bij contumacien ende hem niet moghende lijden noch passeren duer d'lant mids den excorchoysen ende volke van wapenen wesende ende liggende ommetrent Riemen, bij den welken elc jughe wel sculdich ware daere inne te vorziene'.

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

Weder versamen?

Zowel Willem Mosscheroen als Gerard vander Loe verklaren zich in de schepenbank bereid om zich te herenigen, respectievelijk met jonkvrouw Margriete Storms en met jonkvrouw Lijsbette sHertoghen. Ook hier loopt de argumentatie van beide mannen parallel. Na beider poging om het bestaan van een volwaardige scheiding van tafel en bed te betwisten, werpen zij het over een andere boeg. Het canoniek recht voorziet het tijdelijk karakter van een scheiding van tafel en bed. Aan die scheiding kan een einde komen wanneer het echtpaar beslist het echtelijk leven te hervatten of, zoals de kerkelijke vonnissen het verwoorden: ‘donec, Deo previo, invicem reconciliari potuerint et voluerint’³⁰, of zoals de schepenen van de Keure van Gent het verwoorden: ‘het en waere dat hemlieden eendrachtelic Onse Lieve Heere God gratie gave weder te versamene ende vergaderne in huwelicke met mallinc anderen’³¹. Dit ‘weder versamen’ moet bevestigd worden door de officialiteit, wat inhoudt dat de boedelverdeling ofwel niet hoeft te gebeuren (indien de verzoening snel plaatsvindt) ofwel ongedaan wordt gemaakt. Wat het beheer van het huwelijksvermogen betreft, betekent dit een herstel van de toestand van voor de scheiding van tafel en bed: het statuut van ‘haer sellefs wijf’ van de echtgenote en haar handelingsbevoegdheid worden ongedaan gemaakt.

In de Gentse schepenbank van 1444-1445 engageren zowel Mosscheroen als Vander Loe er zich toe om alles te doen wat een goede echtgenoot verschuldigd is te doen jegens zijn echtgenote³², wat meteen betekent dat de boedelverdeling geen reden van zijn heeft en niet hoeft te geschieden. Die Gentse schepenbank heeft wel oor voor de argumentatie van Mosscheroen en vander Loe, rapporteert uitvoerig en in lovende woorden de waarborgen en beloften van beide echtgenoten om zich in de toekomst te gedragen als voorbeeldige echtgenoten. De schepenen schrikken er zelfs niet voor terug om morele druk uit te oefenen op de respectieve echtgenotes, Margriete Storms en Lijsbette sHertoghen. Deze morele druk bestaat erin dat de schepenen de echtgenotes expliciet aanmanen dat zij, ter bewaring van hun zielenheil, best het echtelijk leven opnieuw zouden opnemen. De echtgenote van Mosscheroen, Margriete Storms, wordt gewezen op de grote bereidheid van Mosscheroen om zich met haar te herenigen. De schepenen stellen echter node vast dat Margriete Storms

³⁰ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, *Marital breakdown*, p. 89.

³¹ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, ‘Eendrachtelic comen: *Boedelverdelingen*’, *passim*.

³² *E.l.*, nr. 33, 5 maart 1445 (Mosscheroen vs. Storms): ‘Hoe wel dat de selve Willem, niet jeghenstaende den vors. ghescheede overleden te gheesteliken hove, hem presenteerde met zinen vors. wive te wesene, haer t’anveerdene ende al te doene dat een goed man zinen wive sculdich waere van doene naer de gratie die hem God verleent hadde omme te levene in gheruster consciëntie’.

hierop geenszins wil ingaan³³, en voeren vervolgens, met duidelijke tegenzin, de boedelverdeling door (5 maart 1445). De zelfde schepenen aarzelen niet om een maand later, in het proces over de boedelverdeling tussen Gerard vander Loe en zijn echtgenote, Lijsbette sHertoghen, eveneens druk uit te oefenen op Lijsbette daar ook haar echtgenoot zich ter zitting bereid verklaart om het echtelijk leven terug op te nemen, en dit ondanks de scheiding van tafel en bed uitgesproken te Doornik³⁴. Ook hier wil de vrouw, Lijsbette sHertoghen, de scheiding niet ongedaan maken³⁵.

Voor de echtgenotes een boedelverdeling 't'hueren appetijte'?

Beide mannen verwachten van de schepenen beschutting tegen een echtgenote die van hen wil scheiden om een boedelverdeling à la carte te bekommen³⁶. Hierbij is het eerste gemeenschappelijk argument van Mosscheroen en Vander Loe het in vraag stellen van de rechtsgeldigheid van hun respectieve scheiding van tafel en bed. Dit argument heeft de schepenen er niet toe gebracht om te twijfelen aan het bestaan van een effectieve scheiding van tafel en bed tussen beide echtparen. De weigering echter van beide echtgenotes om in te gaan op het voorstel vanwege hun echtgenoten tot hereniging brengt de schepenen ertoe om in hun vonnis van boedelverdeling uitdrukkelijk te stellen dat

³³ *E.l.*: 'So waes 't dat scepenen etca., alvoren gheadverteert hebbende de vors. joncfrauwe Margrite ten fine dat zoe, in quitinghe van haer selven ende van haren ziele trecken ende wesen wilde metten cors. Willem haren man, daer toe zoe in gheenre wijs verstaen wilde, niet jegenstaende dat hij huer dat neerenstelic ghebeden hadde met anderen redelijken presentation daer toe dienende...ooc overmerkende dat de vors. Willem altyts ghepresenteert hadde hem met haer dueghedelic te voughene, 't welke achterbleef bij haeren toedoene'.

³⁴ *E.l.*, nr. 35, 26 april 1445 (Vander Loe vs. sHertoghen): 'Ende zo vele te meer dat de voors. Gheerard in gheenere manieren sceeden en wilde van zinen gheselschepe [= van jonkvrouw Lijsbette] up dat hem ghebueren mochte, maere was van der zinne haren persoen te andverdene ende al te doene dat eenen ghetrauden gheselscepe, in huwelike wesende, toebehorende ... nochtan dat de voors. Gheeraerd, haren man, haere ghebeden hadde ter presencien van scepenen voors., dat zoe met hem bliuen ende converseren wilde, ende hij soude doen dat een goet man sculdich ware van doene'.

³⁵ *E.l.*: 'de voorn. joncfrauwe Lijsbetten hendelic blivende bij de voors. ghescheede also wel overleden zinde ten gheesteliken hove [= 20 oktober 1441] als ten werliken hove [= 18 november 1441] ... daere toe soe niet verstane en wilde'.

³⁶ *E.l.*: 'want andersins mochten de vrouwe persoenen aldus sceeden van haren ghetrauden mannen omme te hebbene 't ghescheet van hueren tijdeliken goeden eendeels t'hueren appetijte also de voors. joncfrauwe Lijsbette voren begheert hadde, het soude wesen een quaet exemple omme andre die van gheliken doen mochten daere nochtan den ghetrauden man niet emmer stonde te sceedene' (binnen de argumentatie van Gerard vander Loe).

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

vrouwspersonen zomaar niet kunnen scheiden van hun getrouwde mannen met de intentie om een boedelverdeling met schikkingen volkomen naar hun inzichten of 'eendeels t'hueren appetijte'. Aan die trend moet, aldus de schepenen in 1444-1445, paal en perk gesteld worden, zoniet zouden dergelijke vonnissen een 'quaet exemple' zijn voor andere gehuwde vrouwen, die al te lichtvaardig bij de officiaal gehoor vinden, er hun status van 'sellefs wijf' verwerven en hun echtgenoot confronteren met de materiële gevolgen van een scheiding van tafel en bed, daar waar de echtgenoot helemaal niet happig is om gescheiden te worden: 'daere nochtan den ghetrauden man niet emmer stonde te scheidene'.

Jonkvrouw Storms vraagt inderdaad een boedelverdeling als was het huwelijksgoederenstelsel van Mosscheroen en haar dat van de algemene gemeenschap, bestaande uit de 'propres' (het eigen patrimoniaal goed, ingebracht op de dag van het huwelijk), en uit de beperkte gemeenschap (m.a.w. de katelen of roerende goederen en de 'conquesten' of onroerend goed, verworven door het echtpaar tijdens het huwelijk). Storms vraagt dat gehele huwelijksvermogen in drieën te delen (in drieën, gezien er kinderen zijn). Dit stelsel vigeert echter niet binnen Gent. Op 5 maart 1445 volgen de schepenen Mosscheroens voorstel van boedelverdeling, en vonnissen dat Mosscheroen en Storms elk hun eigen 'propres' behouden, alsook wat elk van beiden door erfenis te beurt zal vallen. De katelen en conquesten van de beperkte gemeenschap worden in drie gelijke delen verdeeld, met dien verstande dat met het deel van de kinderen onroerende goederen aangekocht moeten worden.

Wat Vander Loe vs. sHertoghen betreft, had de schepenbank van 1441-1442 in zijn vonnis³⁷ van 18 november 1441, houdende de boedelverdeling, wellicht rekening gehouden met voor Vander Loe bezwarende omstandigheden, zoals het feit dat hij de scheiding bekomen had 'bij riguere van rechte', dat hij zijn echtgenote 'met onredeliker cause' last berokkende, dat de echtgenote sedert 1439 reeds het echtelijk dak verlaten had 'mids zinen ruuthede'. De inbreng in het huwelijk van Vander Loe en sHertoghen van 'propres' of 'ervachtighe goedinghen' (onroerende goederen) was bijzonder ongelijk in opbrengsten ('bladinghe'): de 'propres' van Vander Loe brachten jaarlijks 9 lb. 2 s. 2 d. groten op, terwijl die van sHertoghen slechts 2 lb. 3 s. 5 d. groten opbrachten, m.a.w. respectievelijk 80,75%, en 19,25% van het totaal van 11 lb. 5 s. 7 d. groten. De schepenen verdeelden dit totaal aan opbrengsten in drieën, namelijk 3 lb. 15 s. 2 d. groten en 4 d. parisis (in drieën, gezien er een zoon was). Omdat de opbrengsten van de eigen 'propres' van Lijsbette sHertoghen (2 lb. 3 s. 5 d. groten) kleiner waren dan het haar toegewezen derde (3 lb. 15 s. 2 d. groten en 4 d. parisis), moest Vander Loe jaarlijks zolang

³⁷ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, 'Eendrachtelic commen: *Boedelverdelingen*', nr. 16, 18 november 1441 (vander Loe vs. sHertoghen).

MONIQUE VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK

Lijsbette zou leven, haar het tekort van 1 lb. 11 s. 9 d. groten en 4 d. paris is uitbetalen (op de vervaldagen 24 juni en 24 december). Ook aan zoon Fierkin moest vader Gerard vander Loe jaarlijks 3 lb. 15 s. 2 d. groten en 4 d. paris is (op dezelfde vervaldagen). Pas als Lijsbette en zoon Fierkin zouden overlijden, zou Gerard van die verplichting ontheven zijn, en konden hij en de familie Vander Loe de volledige 9 lb. 2 s. 2 d. groten (zijnde de jaarlijkse 'bladinghe' van het patrimoniaal goed van Gerard vander Loe) recupereren³⁸. De beperkte gemeenschap (katelen en conquesten) werd op 18 november 1441 eveneens in drieën verdeeld. In de ogen van de familie Vander Loe zal vooral de in 1441 opgelegde verdeelsleutel van de 'propres' met sHertoghen zeer controversieel geweest zijn, want ervaren als niet costumier en ongebruikelijk. Die weerstand verklaart tevens waarom op 26 april 1445 Lijsbette sHertoghen de schepenbank om uitvoering moet vragen van het vonnis van de 'voorsaten' van 18 november 1441. Gerard vander Loe repliceert dat, indien jonkvrouw Lijsbette zich niet met hem wil verzoenen, dat dan elk van hen de in het huwelijk ingebrachte 'propres' moet terugnemen³⁹. Gerard wil dus zijn erfachtige goederen of 'propres' met opbrengst van 9 lb. 2 s. 2 d. groten recupereren. Wat de verdeling van de propres betreft alsook de verdeling van de beperkte gemeenschap (katelen en conquesten), vraagt Gerard van de schepenen een vonnis, zoals onlangs, op 5 maart 1445, uitgesproken ten gunste van Mosscheroen⁴⁰. Op 26 april 1445 vonnissen de schepenen dat elk van de echtgenoten vander Loe-sHertoghen de eigen 'propres' zal behouden, en dat de beperkte gemeenschap in drieën moet verdeeld worden.

De schepenen, vanuit een opmerkelijk gevoelen van broederschap onder mannen tegenover al te zelfbewuste vrouwen, laten een waarschuwing doorklinken voor vrouwen die aan de oorsprong liggen van de scheiding van tafel en bed, weigeren het echtelijk leven terug op te nemen (hoewel hun echtgenoot in de schepenbank heeft verklaard hiertoe ten volle bereid te zijn) en een boe-

³⁸ *E.l.*: 'alzo langhe als de vors. joncvrouwe Lijsbette leven zal, wel verstaende bij alzo dat de vors. joncvrouwe Lijsbette voere van live ter doot voor haeren vors. man, dat hij danne ongehouden zijn zoude te betaelne de vors. 31 s. 9 d. gr. 4 d. par. ts'iaers, ende zouden die keeren t'ziner zijden waert, ende insghelicx de drie lb. 17 s. 2 d. gr. vier d. par. s'iaers, die hij den voorn. Fierkin, zinen kinde, nu bewijsen moet, zouden keeren t'zinder zijden waert, up dat de voorn. Fierkin af livich worde voor zinen vors. vader'.

³⁹ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, 'Eendrachtelic commen: *Boedelverdelingen*, nr. 35 (Vander Loe vs. sHertoghen): 'Andersins, ware soe van der zinne niet, pretenderende ten fine dat hij bleve behoudende al 't ghuend dat van ziere zijde commen es ende hem toebehorende, ende soe insghelijcx 't ghuend dat van huereen zijden commen es'.

⁴⁰ *E.l.*: 'achtvolghende zekeren wijsdomme, onlanx up ghelike queste uutghegheven ende ghepronciert tusschen Willem Mosqeron ende der joncfrauwe, zinen wive'.

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

delverdeling *t' hueren appetijte* wensen waarbij zij aanspraak maken op patrimoniaal onroerend goed van hun echtgenoot. Die vrouwen vormen inderdaad, aldus de scepene, hierbij een argument van Gerard vander Loe overnemend, een 'quaet exemple'⁴¹.

Eendrachtelic comen = niet litigieus?

Al die formules van 'eendrachtelic comen', 'onderlinghe vriendelic vereffent' in de 65 akten van vrijwillige rechtspraak roepen weliswaar een beeld op van regelingen in der minne tussen de echtgenoten, maar vooral de echtgenoot heeft het duidelijk moeilijk om de autonomie van zijn echtgenote zonder verdere slag of stoot te verwerken. Het is nuttig er aan te herinneren dat de scheiding van tafel en bed niet enkel een spiritueel aspect heeft, maar ook grote gevolgen heeft op het materiële vlak. Een van tafel en bed gescheiden echtgenote staat niet meer onder de voogdij van haar echtgenoot: zij wordt, dankzij het vonnis van scheiding van tafel en bed, uitgesproken door de officiaal, 'haer sellefs (selfs, zelves) wif'. Dit betekent dat zij autonoom bij het beheer van goederen kan optreden en niet langer handelingsonbevoegd is. Die goederen bestaan, volgens het huwelijksgoederenrecht⁴² van toepassing in het Kwartier van Gent, enerzijds uit haar eigen 'propres', met name de totaliteit van de lenen en erfachtige of onroerende goederen, ingebracht op de dag van haar huwelijk en komende van haar kant, en anderzijds uit de helft van de onroerende goederen of 'conquesten', verworven door het echtpaar tijdens hun huwelijk tot de dag van de scheiding van tafel en bed, alsook de helft van de roerende goederen ('have, 'havelic goed', 'cateylen', 'juwelen' of 'meubles'). Voor de echtgenoot betekent de scheiding van tafel en bed, met de aansluitende boedelverdeling, een aanzienlijke achteruitzetting in zijn materiële welstand en status. Weliswaar recupereert hij de totaliteit van zijn eigen 'propres' of onroerende goederen, alsook potentieel de helft van de beperkte gemeenschap (katelen en conquesten), maar, gezien hij niet langer voogd is voor zijn echtgenote, verliest hij het beheer en het genot van haar goederen. Hier knelt het schoentje voor sommige echtgenoten. Hun ongenoegen over die situatie groeit met de jaren, en zet hen aan om de nodige juridische stappen te

⁴¹ *E.L.*: 'So waes 't dat scepenen vander Kuere in Ghend, gheoort hebbende de voors. handlinghe, ende daere up rijpelic gheledt, alsoo't behorde, ende sonderlinghe consideratie ghenomen up 't ghuendt dat de voors. joncfrauwe Lijsbette cause ende oerspronc was van den voors. gheesteliken ghescheede, nochtan dat de voors. Gheeraerd, haren man, haere ghebeden hadde ter presencien van scepenen voors., dat zoe met hem bliven ende converseren wilde, ende hij soude doen dat een goet man sculdich ware van doene, daere toe soe niet verstane en wilde, terminerden ende wijsden, naermerkende duechdelic propost van der voors. joncfrauwen Lijsbette ende ten fine dat andre ghen quaet exemple daere an nemen souden'.

⁴² GODDING, *Le droit privé*, nr. 486.

MONIQUE VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK

zetten om de boedelverdeling ongedaan te maken. Martin van Massemine heeft weliswaar op 16 februari 1440 'eendrachtelic' samen met zijn echtgenote, jonkvrouw Lijsbette van Doynse, en via vrijwillige rechtspraak ermee ingestemd vereffend te zijn 'van al haerlieder tijdelicken goede'⁴³, maar vijf jaar later, in juli 1445, aarzelt Martin niet om via de gerechtelijke instanties van de officialiteit van Doornik en van de Keure van Gent de voogdij over de goederen van zijn echtgenote te trachten te recupereren⁴⁴. Hiertoe gaat Martin als volgt te werk. Martin weet dat een noodzakelijke voorwaarde tot het recupereren van zijn status als beheerder van de goederen van zijn echtgenote erin bestaat die echtgenote ervan te overtuigen opnieuw samen het echtelijk leven op te nemen. Lijsbette verliest dan haar statuut als "sellefs wijf". Een "weder verzamelen" kan niet eenzijdig tot stand komen. Echtgenoot en echtgenote moeten het hierover beiden eens zijn ('bij consente van mallinc anderen weder vergaderen') en moeten beiden bereid zijn dit te herhalen tegenover de officiaal, zoniet blijft de boedelverdeling van kracht ('nu ende t'eeuweliken daghe'). Op welke wijze Martin erin geslaagd is om de officialiteit van Doornik op het punt van de instemming van Lijsbette te misleiden kunnen wij niet achterhalen. Feit is dat de officialiteit kort voor 23 juli 1445 de echtelieden, Martin van Massemine en Lijsbette van Doynse, bij vonnis oplegt om zich te herenigen. Op basis van dit kerkelijk vonnis waagt Martin in juli 1445 zijn kans bij de schepenen van de Keure van Gent. Hij verzoekt hen om 'gestelt te zijne in de possessie van zijn svorss. wijfs goedinghen bij viertute van eener sententie ghewijst in 't gheestelic hoof van Dornicke'. Het tegenwoord van Lijsbette laat niet op zich wachten. Zij wijst er de schepenen op dat zij niet persoonlijk over dit 'weder verzamelen' gehoord is in de officialiteit van Doornik en er dus van haar instemming geen sprake kan zijn. Desalniettemin heeft zij meteen tegen dit vonnis van Doornik geappelleerd naar de officialiteit van Reims⁴⁵. Zij herinnert er bovendien de schepenen aan dat zij sinds februari 1440 wettelijk gescheiden leeft van haar echtgenoot, na een procedure 'int gheestelic hof ende int werlic hof'. De schepenen volgen in hun vonnis van 23 juli 1445 Lijsbette in haar argumentatie en vonnissen dat, zolang het appèl van Lijsbette in Reims hangende is, de schepenen onbevoegd zijn

⁴³ VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, 'Eendrachtelic comen: *Boedelverdelingen*', nr. 6, 16 februari 1440.

⁴⁴ Gent, Stadsarchief, 301/38 (1), 1444-1445, f° 174 v°.

⁴⁵ *E.l.*: 'up 't welke de vors. jonckvrauwe Lijsbette dede verantwoordt dat zoe van der vors. sentencie van den vors. gheestelicken hove lettel of niet gheweten hadde noch daer toe ghehoort in personee, niet min zoe hadde van dien gheappelleert in 't hof van Riemen, ende, al en ware dies niet, zij waren t'anderen tijde ghescheeden, beede in 't gheestelic hof ende in 't werlic hof'.

LITIGIEUZE BOEDELVERDELINGEN

om een materieel gevolg te geven aan het verzoek van Martin⁴⁶. Wat de schepenen betreft, blijft het echtpaar in de juridische toestand van 16 februari 1440 en Martin wordt opgelegd dat hij 'vorn. Lijsbette soude late onghemoeyt, sonder haer of haeren goede yet an te sprekene'.

Besluit

Het groeiend aantal gehuwde vrouwen die dank zij een scheiding van tafel en bed niet meer onder de voogdij van hun echtgenoot staan, maar het aantrekkelijke statuut van 'haer sellefs wijf' of van handelingsbevoegdheid verwerven, is duidelijk een doorn in het oog van de Gentse schepenenbank. Deze ontstemming bij de vroede vaders van de Keure van Gent over die betreuwenswaardige gang van zaken binnen de gehuwde goegemeente komt echter enkel aan de oppervlakte, wanneer de echtgenoot signalen geeft aan de schepenen dat het voortduren van de scheiding van tafel en bed helemaal niet naar zijn zin is, m.a.w. wanneer over het voortduren van de scheiding geen eensgezindheid is bij het gehuwde paar. In die uitzonderlijke gevallen worden de schepenen zelfs zo enthousiast over de geboden gelegenheid om de echtgenote de les te lezen, dat de schepenen zich buiten hun bevoegdheid wagen. De schepenen handelen als waren zij bevoegd om hereniging (*reconciliatio*) te bewerkstelligen, en om consequenties te verbinden voor het zielenheil van de echtgenote, wanneer deze vasthoudt aan de door de kerkelijke rechtbank uitgesproken scheiding van tafel en bed en aan haar statuut van 'selves wijf'. En dit alles om toch maar te voorkomen dat opnieuw een handelingsbevoegde gehuwde vrouw zich schaart binnen het Kwartier van Gent bij de reeds uitgebreide groep van 'haer sellefs wijf', bevoegd om rechtshandelingen te stellen, los van de voogdij van de man. Door in hun eigen forum, geholpen door de echtgenoot, druk uit te oefenen op de echtgenote om alsnog zich te herenigen met haar echtgenoot, eigenen de schepenen zich als het ware het recht toe om de scheiding van tafel en bed over te doen en vooral te neutraliseren, zodat een boedelverdeling overbodig wordt.

⁴⁶ *E.l.*: 'termineerden etca., specialic ghemerct dat de vors. jonckvrouwe van der vors. laetster sentencie van den gheestelicken hove, daer mede hem de vors. Martin ghehelpen wilde, gheappeleert hadde, oec angezien dat zij t'anderen tijden van mallincander, beede in 't gheestelic ende in 't werlike, wel ende wettelic verscheeden hadden ghezijn [= 16 februari 1440], dat de vors. sake in gheener wijs behoorde t'hueren kennesse ende daden hemlieden der sake af'.